

چکیده مقالات اولین نشست تاریخ محلی خراسان

چهارمین نشست تخصصی تاریخ محلی خراسان

اولین نشست تخصصی در زمینه تاریخ نگاری محلی خراسان رضوی (الویت صفویه تا دوره معاصر)

موضوعات نشست: موضوع شناسی تاریخ های محلی خراسان / منبع شناسی تاریخ نگاری محلی خراسان / اسناد
تاریخ شناسی / روزنامه های محلی / اسب خطی / مظاهر و مبانی نظری تاریخ نگاری محلی خراسان
مسائل موقوت بر نگارش اسرارح های محلی خراسان در دوره های مختلف اسرارحی
آسیب شناسی تاریخ نگاری محلی خراسان / مطالبات نظامی ای تاریخ نگاری محلی خراسان
با دیگر مناطق کشور / رجوع محلی نگار در خراسان / اسباب و موضوعات مرتبط با نشست پذیرفته می شود.

تاریخ برگزاری: ۲۵ دی ماه صبح و بعد از ظهر ۱۳۹۲ / محل برگزاری: حرم مطهر، شمع شرقی بست طبرسی
ساختمان بنیاد پژوهش های اسلامی / برگزار کننده: سازمان کتابخانه ها موزه ها و مرکز اسناد فنی رضوی

پستال و چکیده مقالات: ۰۲۱۷۷۸۰۰۰۰۰۰۰۰

پستال و چکیده مقالات: ۰۲۱۷۷۸۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

www.aqlibrary.org

email: localhistory@aqlibrary.org

تلفنکس: ۰۵۱۱_۲۲۲ ۱۱ ۴۹

فهرست

- ۱- بررسی روند جدایی قریبه‌ی فیروزه از عهدنامه‌ی آخال تا ۱۳۳۳ ش- مهدی احمدی اختیار-
علی رستم نژاد نشلی
- ۲- اندیشه‌های محمد یوسف خان هروی در بحرال فوائد و انعکاس آن در خراسان پس از
مشروطه- سمیه بختیاری- رضا بیطرفان
- ۳- مؤلفه‌های تاریخ نگاری محلی خراسان در دوره معاصر- ابوالفضل حسن آبادی
- ۴- جایگاه اسناد در بررسی‌های تاریخ محلی «با تأکید بر اسناد خراسان در آرشیو مجلس شورای
اسلامی بین سال‌های ۱۲۸۷ تا ۱۳۲۰» - علی طبری
- ۵ - نگاهی به ارزش‌های اطلاعات تاریخی مطبوعات خراسان با تأکید بر نشریات وابسته به آستان
قدس رضوی - سیدمهدی سیدقطبی
- ۶- ترجمه و تحلیل محتوایی‌اعلام جغرافیایی خراسان در قاموس الاعلام شمس‌الدین سامی
سجاد حسینی
- ۷- پناهگاه‌های مشهد- حسین روحانی صدر
- ۸ - مؤلفه‌های تاریخ نگاری محلی خراسان از حمله مغول‌ها تا حمله افغان‌ها.
ولی الله مسیبی قمبوانی - زهراتاهری
- ۹- بررسی ریشه‌ها و ساختار مکتب تاریخ نگاری خراسان در عصر تیموری - غلامرضا امیرخانی
- ۱۰ - بلدیه و اصناف شهر اصفهان کشتارگاه و قصابی‌های شهر در سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۴ ش.
عبدالمهدی رجایی
- ۱۱ - تاریخ محلی تبعید در خراسان در دوره قاجار و پهلوی اول
سید محمود سادات بیدگلی - دکتر مرتضی نورائی

- ۱۲ - نقش و جایگاه اسناد افشاریه در تاریخ‌نگاری محلی مشهد - زهرا فاطمی مقدم
- ۱۳ - جایگاه مطالعات تاریخ محلی در روند توسعه شهری در دوران معاصر با تکیه بر مقایسه نظام خیابان‌کشی در دو شهر مشهد و اصفهان - فخری رضائی
- ۱۴ - بررسی مضامین مشترک اساطیر تاریخ‌های محلی خراسان و اصفهان تا قرن ۹ ه. ق - امیر آغایلی
- ۱۵ - معرفی آثار شهرنگاری ایالت خراسان در دوره قاجار - عبدالمهدی رجائی
- ۱۶ - موضوع‌شناسی در تاریخ‌نگاری‌های محلی خراسان ۱۳۴۴-۱۳۳۵ ق. - مولود ستوده
- ۱۷ - زائران، راویان تاریخ محلی خراسان - مهدی ابوالحسینی ترقی
- ۱۸ - ضیاء المعرفه؛ از تاریخ‌نگاری تا تحلیل مرزهای خراسان - مجید نصرآبادی
- ۱۹ - مفهوم پرنو در محلی‌نگاری خراسان - زمانه حسن نژاد
- ۲۰ - کتاب گزارشی از بازسازی کتاب فتوح خراسان مدائنی - عبدالرحیم قنوات
- ۲۱ - عرصه‌های پژوهش در باب خراسان‌شناسی در مجموعه اسناد مکمل قاجاریه ۱۹۱۱-۱۸۱۴ م/۱۳۳۰-۱۳۳۰ ق - دکتر مرتضی نورائی
- ۲۲ - نقش تاریخ شفاهی در تبیین تاریخ محلی شهرستان قوچان - میترا نجاتی
- ۲۳ - عبدالحمید مولوی تاریخ‌نگار ناشناخته خراسان - محسن حسینی

بررسی روند جدایی قریه‌ی فیروزه از عهدنامه‌ی آخال تا ۱۳۳۳.ش

مهدی احمدی اختیار*

علی رستم نژاد نشلی**

چکیده

مسئله‌ی حاکمیت بر قریه‌ی فیروزه موضوعی بود که پس از عهدنامه‌ی آخال موجبات تنش بین ایران و روسیه‌ی تزاری را فراهم ساخت. اهمیت این قریه به حدی بود که روس‌ها عهدنامه‌ی جداگانه‌ای را جهت تعیین تکلیف آن به قاجارها تحمیل نمودند و قریه‌ی مزبور را از ایران جدا نمودند. با این حال جدایی قریه‌ی فیروزه به سادگی انجام نگرفت و تا چندین دهه یاد و ذهن ایرانیان را به خود مشغول ساخت و فراموش نشد. البته روس‌ها هم از این دلبستگی و علاقه‌ی ایرانیان بی‌خبر نبودند. شاید به همین خاطر بود که دولت بلشویکی روسیه پس از چهاردهه در عهدنامه‌ی مودت ۱۹۲۱.م ایران و شوروی مسئله‌ی استرداد فیروزه به ایران را مطرح ساخت. علیرغم تصریح فصل سوم عهدنامه‌ی ۱۹۲۱ مبنی بر استرداد فیروزه، روس‌ها از اجرای این بند تا پایان حکومت پهلوی اول طفره رفتند. در نهایت در عهدنامه‌ی ۱۳۳۳، دولت زاهدی در ازای دریافت مطالبات ۱۱ تن طلا از روس‌ها، از ادعای حاکمیت ایران بر فیروزه چشم‌پوشی نمود.

پژوهش حاضر بر آن است تا با روش توصیفی و تحلیلی و بر پایه‌ی اسناد و منابع کتابخانه‌ای مسئله‌ی جدایی فیروزه از ایران و اهمیت و چگونگی این جدایی را تبیین نماید و علت توجه فوق‌العاده‌ی دو دولت را- علیرغم جدایی سرزمین‌های پهناور از ایران- نسبت به قریه‌ی فیروزه مورد کنکاش و بررسی قرار دهد.

واژگان کلیدی: قریه‌ی فیروزه، روسیه‌ی تزاری، ایران، قاجاریه.

* دانشجوی دکتری تاریخ محلی دانشگاه اصفهان mae.ah1388@yahoo.com
** دانشجوی دکتری تاریخ محلی دانشگاه اصفهان Ar.arghavan@gmail.com

اندیشه های محمد یوسف خان هروی در بحرال فوائد و انعکاس آن در خراسان پس از مشروطه

سمیه بختیاری*

رضا بیطرفان**

چکیده

بحرال فوائد مجموعه دوازده کتاب است که در سال ۱۳۲۴ هـ. ق توسط محمد یوسف خان مهاجر هروی نگاشته شده که افزون بر کتاب بیان واقعه که شرح زندگی اوست؛ حاوی اطلاعات بسیاری درباره ی رویدادشمار ایران و جهان، محاربات ایران و افغانستان و روس و ژاپن می باشد. وی، یکی از رهبران شورش مشهد پس از سقوط استبداد صغیر است که منجر به توپ بستن حرم مطهر ثامن الحجج (ع) توسط روس ها شد. نظر به اهمیت این واقعه که به توپ بندی حرم مطهر در سال ۱۳۳۰ هـ. ق معروف است؛ این پژوهش بر آن است تا با بررسی کتاب بحرال فوائد به اندیشه های محمدیوسف خان هروی و انعکاس آن در خراسان پس از مشروطه دست یابد.

واژگان کلیدی: محمد یوسف خان هروی، بحرال فوائد، خراسان، روس ها، دوره قاجاریه.

---

* دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی دانشگاه اصفهان. sbakhtiari88@yahoo.com
** دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی دانشگاه اصفهان. rezabitarafan63@gmail.com

مؤلفه های تاریخنگاری محلی خراسان در دوره معاصر

ابوالفضل حسن آبادی*

بررسی مؤلفه های نگارش تواریخ محلی در ایران از جنبه های مختلفی مانند مورخان، موضوعات به نگارش درآمده، محملهای تاریخنگاری مانند کتابها، مقالات، روزنامه ها و پایان نامه ها نشان می دهد که هر منطقه به تناسب ساختار جغرافیایی، اهمیت تاریخی و برخورداری از زیرساختهای فرهنگی شاخصه های محلی نگاری خاص خود را دارد که تاریخ محلیش را از سایر مناطق مشخص می سازد. در این میان محلی نگاری در خراسان دوره معاصر از ویژگیهای خاصی برخوردار است که در این مقاله به آن پرداخته می شود. در این بررسی حتی الامکان از کلیه منابع در دسترس مانند کتابشناسی ها، سایتهای جستجوی کتاب مانند سازمان اسناد و کتابخانه مرکزی آستان قدس در زمینه شناسایی کتابهای تاریخ محلی اقدام گردید و در ضمن شناسایی منابع، تواریخ محلی مهم منطقه ای نیز به صورت محتوایی به خاطر بررسی کلیات محتوا و انگیزه های نگارشی مورد تحلیل قرار گرفت. یافته های این پژوهش نشان می دهد که سه عامل آستان قدس رضوی و حرم مطهر امام رضا(ع)، شهر مشهد و خراسان بر نگارش بیشتر منابع این دوره تاثیرگذار بوده اند. شخصیت محلی نگاری خراسان مبتنی بر تکثر محلی نگاری بوده و قدمت تاریخی آن باعث شده تا هویت منطقه ای بر کلیت تاریخ نگاری آن موثر باشد.

واژگان کلیدی: تاریخ نگاری محلی، خراسان، مؤلفه ها، مشهد، آستان قدس رضوی

* دکترای تاریخ محلی و مدیریت امور اسناد و مطبوعات

جایگاه اسناد در بررسی‌های تاریخ محلی

«با تأکید بر اسناد خراسان در آرشیو مجلس شورای اسلامی

بین سال‌های ۱۲۸۷ تا ۱۳۲۰»

علی ططری*

تاریخ محلی یکی از شاخه‌ها یا شیوه‌های مهم تاریخ‌نگاری با قدمتی دیرینه است که به جزئیات بیشتری از مسائل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک منطقه مشخص جغرافیایی می‌پردازد. بروز تحول و تطور در علم تاریخ و اجزای آن، بررسی روند این تغییرات و ارائه شیوه‌های نوین در پژوهش‌های تاریخی توسط پژوهشگران رشته تاریخ را ضروری می‌سازد، تا حرکت و برون رفت از رکورد، و پویایی علمی را ممکن سازد. در تاریخ‌نگاری محلی نیز رویکرد نوین علمی و کاربردی، یعنی گذر از شیوه‌های سنتی نگارشی و بهره‌گیری از منابع جدید می‌تواند به ارتقای جایگاه آن کمک شایانی نماید، و در میان این منابع، اسناد به عنوان بخشی از مدارک پژوهش‌های تاریخی به سبب اصالت و اعتبار، در غنای اطلاعات تاریخ محلی نقش به‌سزایی ایفا می‌کند.

این پژوهش به روش کتابخانه‌ای، و با بررسی اسناد موجود در مجلس شورای ملی پیرامون حوزه جغرافیایی خراسان در ادوار دوم تا دوازدهم (بین سال‌های ۱۲۸۷ تا ۱۳۲۰ خورشیدی)، به سه پرسش اصلی یعنی جایگاه اسناد در بررسی‌های تاریخ محلی، دلایل استفاده اندک از اسناد در پژوهش‌های محلی، و اهمیت اسناد مجلس شورای ملی در این پژوهش‌ها پاسخ خواهد داد.

واژگان کلیدی: اسناد، تاریخ محلی، خراسان، عرایض، مجلس شورای ملی.

نگاهی به ارزش‌های اطلاعات تاریخی مطبوعات خراسان

با تأکید بر نشریات وابسته به آستان قدس رضوی

سیدمهدی سیدقطبی*

گرچه مطبوعات علاوه بر نخستین و مهم‌ترین وظیفه خود یعنی اطلاع‌رسانی، با تشکیل و جهت‌دادن افکار عمومی و حرکت‌های اجتماعی، طرح خواسته‌های جامعه و پی‌گیری آن‌ها، و تعامل اندیشه‌های اهل فکر و قلم، به صورت یک آئینه تمام‌نمای بدی‌ها و خوبی‌های جامعه عمل می‌کند، اما باید آن را به عنوان یکی از ارزشمندترین مواد اولیه برای مطالعه و نگارش رویدادهای تاریخی نیز نام برد.

مطبوعات با ارائه اخبار و گزارش از رویدادها و حوادث شهر و منطقه، مواد و مطالب مورد نیاز مورخان و پژوهشگران را برای تاریخ‌نگاری محلی مهیا می‌سازد. بدون شک همه وقایع به ویژه رخداد‌های محلی در منابع رسمی تاریخی وجود ندارد، یا آن‌که خیلی مختصر و گذرا به آن پرداخته شده است. در حالی‌که مطبوعات به ویژه مطبوعات محلی با توجه به وظیفه اطلاع‌رسانی به صورت مفصل و کامل به ثبت و ضبط همه رویدادهای منطقه می‌پردازند. بنابراین آرشیو مطبوعات به ویژه روزنامه‌ها بهترین منبع برای دستیابی سریع به مواد اولیه و تقویت اطلاعات تاریخی محلی می‌باشد.

مقاله حاضر با هدف رفع نیازهای مطبوعاتی پژوهشگران، و استناد و شفاف‌سازی اطلاعات تاریخی سرزمین خراسان، به یافته‌هایی نظیر تاریخچه مطبوعات خراسان، راهنمای مطبوعات و وضعیت انتشار آن‌ها و همچنین ارزش‌های اطلاعاتی دو نمونه از روزنامه‌های این دیار یعنی روزنامه خراسان و آفتاب شرق دست می‌باید.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، خراسان، آرشیو مطبوعات، اخبار، گزارش‌ها، آستان قدس رضوی.

---

*کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و کارشناس تالار مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها موزه‌ها و مرکز اسناد

ترجمه و تحلیل محتوایی اعلام جغرافیایی خراسان

در قاموس الاعلام شمس‌الدین سامی

سجاد حسینی*

خراسان از نخستین اراضی سکونت و حضور ترکان در دوران بعد از اسلام، و محل نضج بسیاری از سلسله‌های مهم ترک‌تبار چون غزنویان و سلجوقیان بوده است. پیروی رهروان طریقت مولویه و بکتاشیه ساکن سرزمین آناتولی از بزرگانی چون "مولانا جلال‌الدین محمد بلخی" و "حاجی بکتاش‌ولی" نیز قرن‌هاست که خراسان را مرکز توجه مردمان ترک‌نژاد و ساکنان اراضی دولت عثمانی و همچنین مورد مطالعه پژوهشگران تحقیقات ترک‌شناسی جمهوری ترکیه قرار داده است. تا آن‌جا که آثار متعددی از جمله دایره‌المعارف‌ها و فرهنگ‌های اعلام‌دار با موضوع تاریخ، در مورد فرهنگ و هنر اقلیت ترک‌زبان ساکن در خراسان تألیف کرده‌اند

"شمس‌الدین سامی" (۱۹۰۴-۱۸۵۰ م.) از برجسته‌ترین محققان عرصه تاریخ، فرهنگ و ادبیات عثمانی با تنظیم یکی از معتبرترین دایره‌المعارف‌ها به نام قاموس الاعلام، توجه ویژه‌ای به اعلام جغرافیایی سرزمین‌های شرق اسلامی به‌خصوص ولایت خراسان نموده است. این کتاب به طور حتم یکی از مهم‌ترین و ارزشمندترین ابزار شناسایی و معرفی تاریخ محلی منطقه خراسان است.

این مقاله ضمن معرفی "شمس‌الدین سامی" و اثر معتبر قاموس الاعلام، مداخل مرتبط با اعلام جغرافیایی خراسان را از مجلدات شش‌گانه این اثر استخراج و ترجمه کرده، تا خراسان‌پژوهی این محقق برجسته عثمانی و دیدگاهش نسبت به تاریخ محلی و جغرافیای تاریخی این منطقه را مورد ارزیابی قرار دهد.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، خراسان، دایره‌المعارف‌ها، شمس‌الدین سامی، قاموس الاعلام.

پناهگاه های مشهد

چکیده

حسین روحانی صدر *

پناهندگی به صحن و سرای رضوی یکی از بحث های بسیار مهم در تاریخ شیعه و منطقه خراسان می باشد. شهرت و جاذبه پنهان شدن و بست نشینی در مجموعه حرم را می توان از لابلای کتاب های ثبت شده از قرن ۹ هجری تا سال ۱۳۵۳ خورشیدی بدست آورد. زمینه اصلی کاربری این مجموعه برای پناهندگان و تبدیل آن به یک پناهگاه برای گروه های مختلف اجتماعی را باید در بکارگیری اصطلاح حرم جستجو کرد، چرا که حرم ناحیه ای که در بر دارنده مکانی مقدس است و به اعتبار آنچه در بردارد از حرمتی خاص برخوردار است و با آن همچون دیگر مکانها رفتار نمی شود برای مسلمانان حرم سرزمینی مقدس است که برگرداگرد یک مکان مقدس مانند کعبه قرار دارد هم دارای احکام شرعی مخصوص و هم دارای ارزش معنوی خاص در فرهنگ و رسوم آنان است آیه ی در قرآن کریم تصریح دارد که خداوند حرم کعبه را امن قرار داده است.

از این رو سنت ها و آداب و رسوم ایرانی اسلامی از دیرباز مبنای راسخی را درحفاظت از نوع بشر و حمایت از کرامت آنان را در اماکن مقدسی همچون مشهد مقدس از نظر دور نداشته است.

در این نوشتار به بررسی دلایل پناه جویان و مخالفین دستگاه حاکمیت به مجموعه حرم رضوی و بست های پیرامون آن و مدارس علمیه چهارده گانه و ... پرداخته خواهد شد.

واژگان کلیدی: متوسلین ، مظلومین، پادشاهان مغضوب ، مجرمین

* - کارشناس ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی پژوهشگر ، پژوهشکده اسناد، سازمان اسناد و کتابخانه ملی

مؤلفه های تاریخ نگاری محلی خراسان

از حمله مغول ها تا حمله افغان ها

ولی الله مسیبی قمبوانی *

زهرا طاهری **

تاریخ نگاری محلی ایران جزئی از سنت تاریخ نگاری اسلامی است، که از اواخر قرن دوم و اوایل قرن سوم آغاز، و در سده های هفتم تا نهم با شکل گیری جریانات جدید، به شکل تاریخ نامه های محلی، مزار نویسی، تاریخ های سلسله ای، وقف نامه ها، و منابع جغرافیایی گسترش یافت.

موضوع این پژوهش مجموعه مطالعات و مستندات تاریخی پیرامون یک منطقه است که به شیوه ای متفاوت و با بررسی ویژگی های طبیعی، انسانی و جغرافیایی یک سرزمین، زمینه پژوهش علمی و دقیق را در این حوزه برای محققان فراهم، و با شناسایی ظرفیت و استعداد های موجود محلی برنامه ریزی های لازم را ممکن می سازد.

این مقاله با استفاده از منابع کتابخانه ای، آرشیوی و اسناد تاریخی، و همچنین ارزیابی مؤلفه های تاریخ نگاری خراسان و دیدگاه های مختلف پیرامون آن از سال ۶۱۶ تا ۱۱۳۵ ق. است، تا تصویر دقیق تری از هویت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خراسان در این دوره دست یافته، و به چند سؤال عمده پاسخ داده شود: هدف و انگیزه اصلی تحقیق و نگارش تاریخ محلی خراسان، نتیجه تحلیل جامع و گسترده محتوای آن ها، تعیین عوامل موثر بر نگارش آن، شناسایی مواد و منابع مورد استفاده در این تاریخ نویسی، معرفی سبک نگارش نویسندگان، سفارشی بودن یا مستقل بودن تألیف آن ها.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، خراسان، تاریخ نگاری، منابع تاریخی، مؤلفان.

بررسی ریشه ها و ساختار مکتب تاریخ نگاری خراسان

در عصر تیموری

غلامرضا امیرخانی *

بدون شک مرکز ثقل سیر تحولات تاریخ‌نگاری زبان فارسی، سرزمین خراسان است. که در نیمه نخست قرن نهم از حیث تدوین آثار تاریخی در حوزه‌های مختلف تاریخ عمومی، تاریخ دودمانی و تاریخ محلی از رونق کم‌نظیری برخوردار شد.

اهمیت بررسی این موضوع در حوزه تاریخ محلی، گذار از تاریخ‌نگاری ایلخانی به تیموری است و انتقالی که از حیث خاستگاه مکانی از غرب به شرق ایران رخ داد و پدیدآور سبک تاریخی جدیدی در زبان فارسی شد که می‌توان بر آن سبک تاریخ‌نگاری خراسان نام نهاد.

وجود مراکز قدرت در شهرهایی چون هرات و سمرقند، و حمایت قدرتمند شاهان و شاهزادگان از تاریخ‌نگاران باعث همسانی و مکررات در متون تاریخی عصر تیموری و صفوی، و ظهور و پیدایش مکاتب تاریخ‌نگاری این دوره به ویژه در خراسان شد. که آشنایی با آن‌ها گویا و نشان‌دهنده ماهیت و جوهره این گونه از تاریخ‌نگاری است.

این پژوهش با مطالعه موردی برخی از دیدگاه‌ها، و آشنایی تفصیلی با منابع این دوران، از جنبه‌های تاریخ سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، در نظر دارد تأثیر این روش از تاریخ‌نگاری در مشروعیت حاکمان، بررسی نظریات و انتقادات این مبحث، رویکرد و شرایط تاریخ‌نگاران و تعیین افول یا رونق این میراث گران‌بها از تاریخ‌نگاری فارسی در خراسان را بیان نماید.

واژگان کلیدی: تاریخ‌نگاری، زبان فارسی، خراسان، تیموریان، حکومت‌های سیاسی.

بلدیه و اصناف شهر اصفهان

کشتارگاه و قصابی‌های شهر در سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۴ ش.

عبدالمهدی رجایی*

امروزه به مدد گسترش عمومی بهداشت، بسیاری از مشکلات اجتماعی گذشته دیگر وجود ندارد. اما شاید هفتاد هشتاد سال پیش، موضوعی مثل کشتارگاه شهر و وضعیت قصابی‌ها جزو معضلات بهداشتی شهر محسوب می‌شد و آگاهان و دلسوزان جامعه بر آن بودند که به وضعیت نابسامان بهداشتی آن‌ها سر و سامان دهند.

نقش بلدیه در این میان ارتباط مستقیم با حل این مشکل داشت. همه نگاه‌ها و انتظارات به بلدیه برمی‌گشت. این بلدیه بود که باید کشتارگاه بهداشتی راه انداخته و از ذبح غیر بهداشتی گوسفند، آلوده شدن شهرو فروش گوشت کثیف به مردم ممانعت می‌کرد.

این مقاله با هدف بررسی بخشی از رخدادهای محلی و اجتماعی شهر اصفهان و اهمیت نقش نهادهای اداری به ویژه بلدیه شهر در بهبود وضعیت عمومی منطقه، اقدام به مطالعه و استخراج اخبار مربوط به این مبحث در شماره‌های روزنامه اخگر در سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۴ نموده است تا به تشریح اطلاعاتی چند از شهر اصفهان مثل وظایف و اقدامات شهرداری در رابطه با مشکلات عرضه گوشت، ساخت کشتارگاه جدید شهر، فراهم ساختن امکانات حمل و نقل و ایجاد فضای مناسب جهت قصابی‌های شهر که منجر به فعالیت‌های سنگین و صرف هزینه‌ای گزاف برای راه اندازی کشتارگاه مدرن شد، پردازد.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، اصفهان، بلدیه، بهداشت عمومی، کشتارگاه‌ها، قصابی‌ها.

---

*(اطلاعات کامل نیست)

تاریخ محلی تبعید در خراسان

در دوره قاجار و پهلوی اول

سید محمود سادات بیدگلی*

دکتر مرتضی نورایی**

تبعید نوعی از مجازات است که در تاریخ ایران برای کیفر خاطیان استفاده شده است. این امر در دوره قاجار در قالب تبعیدهای گروهی، تبعید در قالب واگذاری حکومت و تبعید در قالب واگذاری تولیت آستان مقدس امام رضا اعمال می‌شد. در دوره پهلوی نیز مخالفان سیاست‌های اصلاحی حکومت، ایلات و عشایر و کمونیست‌ها تبعید شده‌اند. موقعیت جغرافیایی خراسان، تنوع اقلیمی، دوری از مرکز و قرار گرفتن در سرحدات مرزی، و نیز وجود بارگاه امام رضا خراسان را به تبعیدگاه مناسبی در دوره قاجار و پهلوی تبدیل کرده بود.

همه موارد فوق و تبعید دیوانیان بلندپایه همچون مدرس، مصدق و کمال الملک، از خراسان موقعیت ویژه‌ای در بررسی تاریخ محلی تبعید در ایران به وجود آورده است.

در این مقاله برای درک مشترک از مفاهیم نظری پژوهش، ابتدا اقدام به تعریف برخی از واژه‌های اصلی پژوهش شده، سپس با ترسیم جداول موضوعی به مؤلفه‌هایی مبنی بر معرفی تبعیدیان شاخص، علت و محل تبعیدشان، و همچنین تشریح مباحثی شامل انواع تبعیدها به خراسان در دوره‌های قاجار و پهلوی، ملاک‌های انتخاب تبعیدگاه، تحلیلی از دلایل تبعید، مقایسه تبعیدگاه‌های تبعیدیان دوره مشروطه نسبت به بقیه دوره قاجار، تضاد عقاید تبعیدی با تبعیدگاه، و دخالت روس‌ها در تبعید خراسانیان دست یافته است.

واژگان کلیدی: تبعید، تبعیدگاه، خراسان، دوره قاجار، دوره پهلوی اول، ایلات و عشایر، کشف

حجاب، کمونیست‌ها.

* دانشجوی دکتری تاریخ محلی دانشگاه اصفهان و پژوهشگر پژوهشکده اسناد m.sadat@yahoo.com
**استاد تاریخ ایران دانشگاه اصفهان mortezanouraei@yahoo.com

نقش و جایگاه اسناد افشاریه در

تاریخ‌نگاری محلی مشهد

زهرا فاطمی مقدم*

اسناد در زمره مهم‌ترین منابع اطلاعاتی در پژوهش‌های تاریخی هر دوره محسوب می‌گردند که می‌توانند آگاهی‌های با ارزشی را در مورد اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... هر منطقه ارائه نمایند. اختصار و پراکندگی اطلاعات محلی درباره خراسان دوره افشاریه، و شرایط سیاسی و روابط متقابل ویژه ای که این تشکیلات با حکومت مرکزی در دوره نادر و جانشینانش داشت، اهمیت اسناد تشکیلات اداری عصر صفویه که در آرشیو آستان قدس رضوی موجود است را افزایش می‌دهد.

در این پژوهش اسناد فوق که مشتمل بر بیش از ۳۲ هزار صفحه بوده، و دوره زمانی تاجگذاری نادر تا تصرف کامل خراسان به دست فتحعلی شاه قاجار (۱۱۴۸-۱۲۱۷ق.) را در بر می‌گیرد از جنبه سندپژوهی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند و سعی خواهد شد تا ارزش‌های اطلاعات محلی آن‌ها در خصوص مشهد و خراسان مشخص و استخراج گردد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد مجموعه اسناد افشاریه مرکز اسناد آستان قدس رضوی بدان خاطر که حاصل تلاش و کوشش یک دستگاه اداری و دیوانی است، در برگیرنده اطلاعات اداری، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، کشاورزی، نظامی و مذهب است که می‌تواند نمایی از شهر مشهد در خراسان دوره افشاریه و به ویژه حیات اجتماعی آن زمان را ارائه نماید. در واقع تنوع و گستردگی دامنه موضوعی این اسناد و ارزش استنادی و اطلاعاتی آن سبب شده که انجام هرگونه پژوهشی پیرامون شهر مشهد در این دوران را نیازمند بهره‌گیری از این اسناد نماید.

واژگان کلیدی: اسناد، تاریخ‌نگاری محلی، افشاریه، خراسان، مشهد.

---

* کارشناس ارشد و کارشناس مسئول بخش نمایه‌سازی اسناد

جایگاه مطالعات تاریخ محلی در روند توسعه شهری در دوران معاصر

با تکیه بر مقایسه نظام خیابان‌کشی در دو شهر مشهد و اصفهان

فخری رضائی *

استقرار حکومت رضاخان در سال‌های آغازین قرن ۱۴ هـ. ش، سرآغاز عصری جدید در تاریخ، و سرمنشأ کلیه تحولات اقتصادی اجتماعی قرن حاضر تلقی شده، و پیدایش غالب نهادهای نوین به این دوران بازمی‌گردد. شروع تحولات شهرسازی و شهرنشینی به مفهوم جدید آن نیز تا حد زیادی مربوط به این روزگار است. در چنین دورانی ست که به سرعت تلاش می‌شود جامه‌ی سنت از تن شهرها به درآید و لباس تجدد بر اندام آن‌ها پوشانده شود. بنابراین برای آن‌که بدانیم وضع موجود ما حاصل چه عوامل تاریخی می‌باشد، لازم است تغییرات و دگرگونی‌های این عهد را بشناسیم. به طور حتم این شناخت، کلید فهم آینده، و بررسی آن ضروری و بایسته است.

در سال‌های نخستین دوره پهلوی مهم‌ترین علت توجه به شهرها این بود که مدرن‌نمائی بدون اصلاح چهره‌ی آن‌ها غیرممکن پنداشته می‌شد. این پژوهش بر این است که نشان دهد چگونه از نظر تاریخی می‌توان مقایسه‌ای بین تحولات و نوگرایی در بافت شهرهای قدیمی شهر اصفهان و مشهد، که با احداث خیابان‌های مستقیم آغاز، و به شکل تعریض گذرهای قدیمی در قالب طرح‌های مختلف ادامه داشته، انجام داد.

در این پژوهش با استفاده از روش تحقیق تاریخ محلی در شهر اصفهان و مشهد به عنوان مطالعه موردی شرایط اقلیمی و تاریخی این دو شهر، ساختار سنتی و نوین معماری، علل فرسودگی و تخلیه بافت‌های قدیمی، ضرورت گسترش و ایجاد خیابان‌های نوین به جای بافت‌های قدیمی را مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی : تاریخ محلی، خیابان‌ها، توسعه، شهرها، مشهد، اصفهان، اصلاحات اجتماعی، دوره پهلوی.

بررسی مضامین مشترک اساطیر تاریخ های محلی

خراسان و اصفهان تا قرن ۹ ه. ق

امیر آغایی *

کتاب تاریخ محلی، علی‌رغم تمایزات و ویژگی‌های مختص هر اثر، از اشتراکات شکلی و محتوایی مثل موضوعات مشترک، و وجود برخی روایات شگفت‌انگیز اساطیری، در رابطه با یک منطقه خاص برخوردارند. امری که در بیشتر تاریخ‌های محلی تا پیش از تکوین رویکرد جدید به تاریخ‌نگاری محلی در اواسط دوران قاجار قابل مشاهده است.

این اساطیر، اغلب معطوف به ایجاد تقدس و تشخیص برای منطقه، تفهیم حس تسکین و برتری برای ساکنان، الگوسازی برای حاکمان، برخورداری شهر از حفاظت و حصانتی خاص، و توجیه نادانسته‌هایی چون نحوه پدید آمدن یک شهر هستند.

الگوی مطرح شده، در تاریخ‌های محلی از قرون اولیه تا دوران معاصر در نقاط مختلف جغرافیای ایران قابل بررسی و تطبیق می‌باشد. این نوشتار در پی آن است که بر اساس این الگو و به لحاظ رویکرد روانکاوانه «مکتب تحلیل رفتار متقابل»، آثار محلی‌نگاری خراسان و اصفهان را به عنوان دو نمونه موردی کندوکاو و بررسی نماید.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، اساطیر، خراسان، اصفهان، روانشناسی.

معرفی آثار شهرنگاری ایالت خراسان

در دوره قاجار

عبدالمهدی رجائی *

«شهرنگاری» نقطه اشتراکی است میان سفرنامه‌ها و کتاب‌های تاریخ محلی. برخی از مورخان، سفرنامه‌ها را از آثار تاریخ محلی جدا کرده، و در مقوله‌ای دیگر جای می‌دهند. در حالی که اکثر آثار شهرنگاری سرزمین پهناوری مثل خراسان در سفرنامه‌ها یافت می‌شود. حتی می‌توان گفت که کتاب ارزشمندی مثل مطلع‌الشمس، خود یک سفرنامه است. پس ضمن ارزش‌گذاری به سفرنامه‌ها، در صورتی که اطلاعات محکمی در کتب تاریخ محلی وجود نداشته باشد، باید داده‌های شهری و اطلاعات مربوطه را از دل سفرنامه‌ها جست.

پژوهش حاضر با نگاهی تحلیلی به شهرنگاری ایالت خراسان، آثار قدیمی و سفرنامه‌ها را به ترتیب و توالی زمانی معرفی، و گزارشی جامع از این آثار در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی و نظامی ارائه می‌دهد. این تلاش به جهت بررسی جنبه‌های عمیق‌تری از شهرنگاری خراسان شامل تحلیل محتوای این آثار، تأثیر مؤلفه‌های محیطی بر نگارش آن‌ها، معرفی شخصیت و شرایط نویسندگان، هدف و ضرورت تألیف این منابع، علت کمبود منابع در دوره قاجار نسبت به سایر دوره‌ها، تعیین نوع و کیفیت چاپ آن‌ها صورت می‌پذیرد.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، شهرنگاری، دوره قاجاریه، خراسان، آثار محلی، سفرنامه‌ها.

---

* دانشجوی دکتری تاریخ محلی دانشگاه اصفهان

M1350323@yahoo.com

موضوع شناسی در تاریخ نگاری های محلی خراسان

۱۳۴۴-۱۱۳۵ق

مولود ستوده *

مورخان محلی با دیدگاه‌ها و انگیزه‌های مختلف اقدام به نگارش تاریخ‌های محلی نموده‌اند. گاهی مورخان به دلیل علایق شخصی نسبت به شهر و دیار خود، با ثبت واقعه و رویدادی مهم و معتبر تاریخی اقدام به ثبت مطالبی کرده‌اند که از لحاظ موضوعی، زمانی و مکانی در ارتباط با هم قرار دارند. در بررسی موضوعات تاریخ‌های محلی نقش و تاثیر برخی موضوعات نسبت به موضوعات دیگر پررنگ‌تر می‌باشد. به طور مثال در تاریخ مشهد موضوعات مذهبی و سیاسی بسیاری از موضوعات محلی را تحت تاثیر خود قرار داده و آن‌ها را در حاشیه نگاه داشته‌اند. این امر باعث شده که بسیاری از مورخان از توجه به طیف وسیعی از موضوعات محلی دور بمانند.

در مقیاس کلی بررسی دلایل تعداد محدود تاریخ‌های محلی در خراسان با وجود اهمیت منطقه‌ای و محلی این سرزمین، و محوریت مؤلفه‌های مذهبی و سیاسی در همین موارد اندک، کمک شایانی در شناخت موضوعی تاریخ‌های محلی خراسان خواهد کرد.

تلاش مقاله حاضرین است که با روش نگارش تحلیلی و توصیفی، ابتدا مشخص سازد مورخان محلی خراسان در دوره پس از فروپاشی دولت صفوی تا دوره قاجار چه موضوعاتی را ثبت نموده‌اند؟ و سپس موضوعات مذهبی و سیاسی که از نظر مفهوم کلی می‌توانند موضوعات ثابتی در این آثار به‌شمار آیند، با الگویی تحت عنوان موضوعات پایدار یا سیال، مورد بررسی قرارگیرد.

واژگان کلیدی: تاریخ‌نگاری محلی، خراسان، آثار تاریخی، موضوع‌شناسی، مشهد.

---

* دکتری تاریخ محلی دانشگاه اصفهان.

زائران، راویان تاریخ محلی خراسان

مهدی ابوالحسنی ترقی *

مناطق زیارتی به دلیل تقدس و جایگاه والا به صورت دوره‌ای و مستمر مورد بازدید و زیارت اقشار گوناگون قرار می‌گیرند. آستان مقدس امام هشتم(ع) به دلیل بی‌همتا بودن در سرزمین ایران، در طول تاریخ مورد توجه معتقدان و حتی اهل سنت قرار داشته است. از سوی دیگر، حرم رضوی، توجه سیاحان و جهانگردان سایر سرزمین‌ها را نیز به خود جلب کرده، تا آن جا که در آثار خود مانند سفرنامه‌ها، به آن اشارات فراوان کرده‌اند.

خراسان محوری‌ترین نقطه هویت بخشی به اقلیت شیعه تا پیش از دوران صفویه، و سپس اکثریت شیعه اثنی‌عشری است. همچنین توجه و التفاتی که شاهان شیعی مانند صفویه و قاجاریه به این سرزمین مقدس داشته‌اند. بررسی تاریخ محلی خراسان به ویژه از نگاه زائران این مکان متبرک را از اهمیت ویژه ای برخوردار کرده است.

این مقاله با نگاهی کیفی و آماری کنکاش در پیشینه‌ی این مرکز با قدمت چندین دهه را از دو جهت مورد توجه قرار می‌دهد:

- تدوین تاریخ مراکز اقامتی در مشهد مقدس.

- تکمیل تاریخ محلی خراسان بزرگ به ویژه مشهد مقدس.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، اماکن زیارتی، خراسان، تاریخ نگاری، زائران.

---

* مدرس تاریخ، دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید باهنر اصفهان. m.abolhasanitarqi@gmail.com

ضیاء المعرفه؛ از تاریخ نگاری تا تحلیل مرزهای خراسان

مجید نصرآبادی*

«ضیاء المعرفه» نسخه‌ی دوم از مجموع دوازده نسخه‌ای کتاب بحرال فوائد یوسف خان هروی ریاضی- سردار افغانی پناهنده و مقیم مشهد - در دو بخش نامرتبط طرح‌ریزی شده است. بخش نخست شامل دوازده حکایت از دیده‌ها و شنیده‌های یوسف، و بخش دوم یعنی قسمت تاریخی نسخه مذکور را هروی به دو قسمت تقسیم کرده و هر کدام را یک "اطلاع" نامیده است.

گرچه وی در اطلاع نخست تنها به بررسی جغرافیای تاریخی و تاریخ اجتماعی-سیاسی مناطق مختلف افغانستان پرداخته است. اما در اطلاع دوم با تبیین موقعیت ژئوپلیتیکی افغانستان، و اشاره به چشم‌داشت قدرت‌های روس و انگلیس به این کشور، موقعیت سوق‌الجیشی مرزهای خراسان و سیستان را نیز تحلیل کرده است. و همین نکته بررسی این منبع تاریخی را از نگاه نگارنده ابتدا در اولویت موضوعات تاریخ محلی خراسان و سپس افغانستان قرار داده است.

مطالعه و معرفی این نسخه چند مؤلفه مهم تاریخی را برای خواننده روشن می‌سازد. نخست اطلاعات ذی‌قیمتی را در باب مناطق مختلف افغانستان ارائه می‌کند که بخشی از آن‌ها منبعت از مشاهدات عینی نویسنده است. دوم این که به تشریح کیفیت دیدگاه یک افغانی وطن‌پرست می‌پردازد که اتحاد ایران و افغانستان را تنها راه حفظ افغانستان می‌داند. سوم این که با اشراف به ژئوپلیتیک مرزهای خراسان و سیستان به تحلیل راه‌های احتمالی حمله روس به افغانستان می‌پردازد.

واژگان کلیدی: جغرافیای تاریخی، افغانستان، خراسان، ضیاء المعرفه، یوسف خان هروی، بحرال فوائد.

مفهوم پرتو در محلی نگاری خراسان

زمانه حسن نژاد*

سرزمینی که امروزه با نام خراسان شناخته می‌شود، بخشی از ایالت پرتو در عصر باستانی تاریخ ایران بوده است. دگرگونی‌های سیاسی و اجتماعی موجب تغییرات در حدود پرتو و ارائه‌ی تعاریف متعدد از سوی تاریخ نگاران ملی و محلی شده، با این وجود اصطلاح جغرافیایی و نژادی پرتو به عنوان میراث باستانی خراسان نه تنها در آثار فتوح و محلی‌نگاری خراسان بلکه در تواریخ عمومی نیز انعکاس یافته است.

نگاه مورخان محلی خراسان در دوران اسلامی به مفهوم باستانی پرتو و ذکر حدود و خصایص آن، موجب شده نگارندگان محلی دست به انتقال اطلاعاتی از دوران پیش از اسلام به دوران اسلامی در باب پرتو زنند. به طور حتم موفقیت در شناخت پیشینه تاریخی سرزمین خراسان در گرو مطالعه دیدگاه‌ها، و اشراف به اطلاعات باستانی مربوط به گذشته و مشخصات این ایالت تاریخی خواهد بود. این پژوهش در صدد است با روش تحلیلی به مفهوم پرتو به عنوان یک موضوع در تاریخ‌نگاری محلی خراسان و همچنین نگاه مورخان محلی به این اصطلاح جغرافیایی و تاریخی پرداخته، تا بتواند اطلاعات مفیدی از تاریخچه، حدود و ثغور، ساکنان و شرایط اقلیمی این سرزمین فراهم سازد.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، جغرافیای تاریخی، پرتو، خراسان.

---

*دانشجوی دکترای تاریخ محلی دانشگاه اصفهان.

گزارشی از بازسازی

کتاب فتوح خراسان مدائنی

عبدالرحیم قنوت*

ابوالحسن مدائنی (۱۳۵-۲۲۵ ق.) مورخی کثیرالتألیف و در نگارش تاریخ فتح شهرها و نواحی ایران، بخصوص خراسان، برجسته بود. او بیست اثر در باره فتح شهرهای ایران نوشت که از آن میان چهار اثر به خراسان اختصاص داشت. مهم‌ترین اثر او در این زمینه کتاب فتوح خراسان بود، که اگرچه نسخه‌ای از آن در دست نیست، ولی بخش عمده آن در آثار مورخان دوره‌های بعد، به‌خصوص محمد بن جریر طبری (م ۳۱۰ ق.) نقل شده است.

نگارنده با هدف معرفی کتاب فتوح خراسان مدائنی و گزارش بازسازی آن، کلیه روایات منقول از این اثر را در تاریخ طبری و آثار دیگران استخراج و تنظیم کرده و به بازسازی این کتاب پرداخته است. تا یافته‌هایی نظیر معرفی شخصیت مدائنی، شناخت اجزاء و محتوای آثار وی درباره خراسان، تأثیر مهم آثارش در نوشته‌های سایر مؤلفان، و در پایان تشریح روایت‌های قابل توجه طبری از این اثر را برای مخاطب محقق سازد.

واژگان کلیدی: آثار تاریخی، ابوالحسن مدائنی، کتاب فتوح خراسان، طبری، تاریخ الامم والملوک.

عرصه‌های پژوهش در باب خراسان شناسی در مجموعه اسناد مکمل قاجاریه

۱۹۱۱-۱۸۱۴ م/۱۳۳۰-۱۲۳۰ ق

دکتر مرتضی نورائی*

مجموعه اسناد مکمل قاجاریه، چاپ مرکز اسناد وزارت امور خارجه در بردارنده گزارشات سودمندی از مسایل مختلف در محدوده خراسان دوره قاجار است. به طور عمده به دلیل حساسیت روابط خارجی این دوره، بیشتر اسناد این مجموعه ۱۶۱ جلدی با ۳۲ مجلد، و بیش از ۷۷۰۰۰ سند، نتیجه مکاتبات کارگزاری‌های - داخلی و خارجی - وزارت امور خارجه است.

چنین مجموعه‌ای از یک سو نشان دهنده حساسیت ایالت خراسان، و از سوی دیگر ترسیم‌کننده موضوعات مرتبط با این منطقه و کشورهای همجوار است. افزون بر این حضور اتباع بیگانه و همچنین خیل بی‌شمار بومیانی که کسب تابعیت کرده بودند، اسباب دادوستد عریض و طویلی بود که در پاره‌ای موارد پای دولت ایران و دول متبوع اتباع مذکور را به میان می‌کشید. در همه حال اسناد موجود در طبقه موضوعات تاریخی حاوی اطلاعات مثمرتری شامل امور کنسولی، مسایل مرزی، دعاوی حقوقی و جنایی، تلگراف، و قرنطینه برای امراض مسری هستند.

در این مقاله افزون بر بازنمایی اهمیت اسناد مکمل، در محورهای ذیل حول محور تملک در ایالت خراسان به تحقیق پرداخته می‌شود: ۱ - مبنای حقوقی تملک اتباع بیگانه در ایران، ۲ - وضعیت تملک اتباع درجه اول و درجه دوم در خراسان،

واژگان کلیدی: خراسان شناسی، اسناد، قاجاریه، اتباع بیگانه، روابط خارجی.

نقش تاریخ شفاهی در تبیین تاریخ محلی شهرستان قوچان

میترا نجاتی*

تاریخ محلی شهرستان قوچان به جهت پیشینه تاریخی و ویژگی‌های خاص اقلیمی این منطقه، نویسندگان مجرب و شاخصی را علاقمند به نگارش کتاب‌هایی با محوریت موضوعات تاریخ محلی نموده، که مطالعه هریک از آن‌ها به جهت ارتباط علمی و کاربردی تنگاتنگ و متقابلی که با تاریخ محلی دارد، دستمایه مهمی برای آغاز تحقیقات تاریخ شفاهی شهر قوچان در سال ۱۳۸۹، و تکمیل و استناد محفوظات ذهنی معمرین و بزرگان این شهر شد.

این مقاله به منظور راهنمایی و ارائه راهبردهایی به محققان حوزه تاریخ محلی و تعیین میزان تأثیر آن از علم تاریخ شفاهی، ضمن معرفی بخشی از منابع مربوط به تاریخ این منطقه، خلاصه‌ای از روش‌ها و نتایج و تجربیات نگارنده را از جمع‌آوری خاطرات بزرگان این شهر به نگارش در آورده است

یافته‌های این تحقیق دانسته‌هایی است که مشخص می‌کند چگونه با کمک تاریخ شفاهی می‌توان به موضوعات تاریخ محلی منطقه مثل اطلاعات مردم شناسی، جغرافیای تاریخی، مشخصات قومی و مشاغل مردم این منطقه، فرهنگ و هنر قوچان، خوانین محلی و اقدامات اجتماعی و سیاسی‌شان، حرکت تاریخی کرد به خراسان، مرزداران، رجال و مشاهیر قوچان، معرفی ورزش کشتی و کشتی گیران دست یافت.

واژگان کلیدی: تاریخ محلی، قوچان، جغرافیای تاریخی، تاریخ شفاهی، آثار تاریخی.

عبد الحمید مولوی، تاریخ‌نگار ناشناخته خراسان

سید محسن حسینی*

عبد الحمید مولوی از دانشوران معاصر خراسان و از کارگزاران برجسته آستان قدس رضوی بود. وی به سال ۱۲۸۶ ش. در خانواده‌ای روحانی و اهل علم در مشهد متولد شد. پدرش حاج میرزا علی محمد نجم التولیه از علمای عصر خود مستوفی مسجد گوهرشاد و منجم آستان قدس بود. جدش حاج میرزا عبد الجواد نیز از خطیبان آستان قدس بوده است.

مولوی در اوایل دوران پهلوی اول به دعوت محمد طاهر طاهری متولی مسجد گوهرشاد به اداره اوقاف دعوت و در مقام معاون طاهری مشغول به کار شد. و پس از مدتی به آستان قدس منتقل و به ریاست اداره املاک و مستغلات آستان قدس برگزیده شد. حضور او در آستان قدس و علاقمندی به ابنیه و آثار تاریخی خراسان منجر به پدید آمدن آثار و تالیفاتی در این حوزه گردید. چنان که پژوهش‌های وی پیرامون آثار باستانی، مشاهیر خراسان و موقوفات آستان ه قدس از آثار ماندگار در حوزه تاریخ محلی خراسان است.

در مقاله حاضر ابتدا زندگی نامه وی به شیوه رویداد - ساختاری مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در بخش دوم مقاله شیوه تاریخ‌نگاری وی که بر مبنای توجه به موقوفات و آثار باستانی است به لحاظ محتوایی تحلیل خواهد شد.

واژگان کلیدی: عبد الحمید مولوی، تاریخ‌نگاری محلی، خراسان، موقوفات آستان قدس

* - مربی پژوهشی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی smhossini81@yahoo.com